

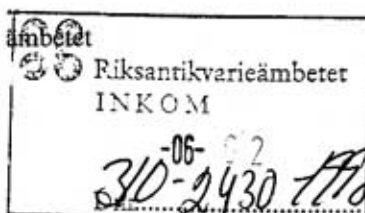
LÄNSSTYRELSEN
UPPSALA LÄN

Jan Karlsson
Tel: 018- 17 52 18

BESLUT

1998-05-18

221-7428-97

Byggnadsminnesförklaring av Grekiska templet och Engelska parken i Söderfors bruk inom del av fastigheten Jörsön 9:1, Söderfors socken, Tierps kommun

BESLUT

Länsstyrelsen förklarar med stöd av 3 kap 1 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. Grekiska templet och Engelska parken i Söderfors bruk inom del av fastigheten Jörsön 9:1 för byggnadsminne och meddelar enligt 3 kap 2 § samma lag följande skyddsföreskrifter.

Skyddsföreskrifter:

Skyddsområdet framgår av situationsplanen (bilaga 1).

- Grekiska templet, uppfört år 1797, ombyggt under åren 1803-04, får inte rivas, flyttas, byggas om eller på annat sätt förändras. Byggnaden skall underhållas så att den inte förfaller. Vård och underhållsarbeten skall utföras på ett sådant sätt och med sådant material att byggnadens kulturhistoriska värde inte minskar.
- Parken (skyddsområdet) får inte ytterligare bebyggas eller på annat sätt förändras.
- Parken skall vårdas och underhållas enligt en särskild av Länsstyrelsen godkänd vårdplan. Vård och underhållsarbeten skall utföras på ett sådant sätt att parkens kulturhistoriska värde inte minskar.
- Beståndsdelar i parken såsom stengrottan, gångvägar, broar, minnesstenar, träd, buskar och flerårigt växtmaterial får inte tas bort eller på annat sätt ändras om det inte särskilt anges i den av Länsstyrelsen godkända vårdplanen.

Om särskilda skäl föreligger för ändring av byggnadsminnet i strid mot meddelade skyddsföreskrifter, får Länsstyrelsen lämna tillstånd härtill.

Länsstyrelsen och läns museet lämnar råd och anvisningar rörande underhållet av Grekiska templet och parken.

Länsstyrelsen i Uppsala län

Postadress: 751 86 Uppsala Besöksadress: Hamnesplanaden 3
Telefon: 018 - 17 50 00 Telefax: 018 -17 53 16 Postgiro 3 51 73-4 / 6 88 03-6

Redogörelse för ärendet

I skrivelse till Länsstyrelsen den 8 september 1997 väckte Söderfors hembygdsförening fråga om byggnadsminnesförklaring av Engelska parken i Söderfors bruk. Länsstyrelsen har den 22 september 1997 underrättat Inskrivningsmyndigheten vid Uppsala Tingsrätt i ärendet.

Länsstyrelsen har gjort den bedömningen att templet och parken med dess fasta anordningar uppfyller de kriterier för byggnadsminnesförklaring som kulturminneslagen föreskriver.

Länsstyrelsen har den 27 november 1997 upprättat förslag till skyddsföreskrifter för byggnadsminnet. Förslaget har remitterats till fastighetsägaren Tierps kommun, Riksantikvarieämbetet, Upplandsmuseet, Söderfors hembygdsförening, Erasteel Kloster AB och Institutionen för landskapsplanering vid SLU för synpunkter.

Remissvar m m

Samtliga remissinstanser förutom Upplandsmuseet tillstyrker entydigt en byggnadsminnesförklaring.

Riksantikvarieämbetet har underhand och SLU har i sitt remissvar föreslagit vissa redaktionella ändringar av skyddsföreskrifterna. Ändringarna har inarbetats i det slutliga förslaget.

Söderfors hembygdsförening vill framledes ha möjlighet att återuppbygga den stenbrygga och det kinesiska lusthus som funnits i parken. Länsstyrelsen anser att byggnadsminnesförklaringen inte hindrar ett eventuellt återskapande av dessa element. Hembygdsföreningen har även önskemål att bygga en bussficka invid länsvägen. Denna fråga får lösas i särskild ordning.

Tierps kommun betonar att en vårdplan för parken bör vara färdig, innan beslut om byggnadsminnesförklaring fattas. Länsstyrelsen avser för den sakens skull att avsätta byggnadsvårdsmedel för upprättande av en vårdplan.

Upplandsmuseet anser att det Grekiska templet är byggnadsminnesvärt men att parken inte uppfyller kraven för en byggnadsminnesförklaring. Länsstyrelsen bedömer att templet utgör en komponent i den helhetsmiljö parken utgör. Parken i sin helhet skall därför utgöra byggnadsminne.

Historik

Den engelska parken är en av trädgårdskonstens huvudinriktningar, uppkommen, som namnet antyder, med det engelska pastorala beteslandskapet som bakgrund och med renässansens landskapsmåleri som främsta inspirationskälla. Intryck hämtades även

från den kinesiska palatsträdgården. Den engelska parken utvecklades under andra delen av 1700-talet, delvis som reaktion mot den franska barockens stela formalism. Till Sverige kom denna parktyp i slutet av 1770-talet. Arkitekten Fredrik Magnus Piper hörde till dem som skapade våra förnämsta parker i denna stil, exempelvis de vid Drottningholm och Haga.

Den engelska parken gav också uttryck för upplysningstidens tankar och filosofi. Brukspatron Adolf Ulric Grill var influerad av dessa ideer. Grill hade även vid resor i England studerat engelska parkanläggningar och gjort egna ritningar till en park i Söderfors. Det är inte klarlagt i vilken utsträckning Grill anlätade någon arkitekt vid anläggandet av parken eller dess byggnader.

Parken började anläggas redan år 1784, även om år 1795 brukar räknas som parkens anläggningsår. Hela parkanläggningen utgick från den speciella natur som nejden kring Dalälven erbjöd. Med ganska få ingrepp och omdaningar kunde Grill här utforma en anläggning i tidens anda och med stark personlig prägel.

Man började gräva kanaler som fortfarande kan spåras och man uppförde även ett lusthus som sedan länge är borta. Till parken ledde tidigare från Strömgatan en lindallé upp mot den kulle där lusthuset låg, inramat av björkar och syrener. Ned mot älven planerades marken och träd nyplanterades. Genom parken slingrade sig grusade gångar och över kanalen byggdes en välvd träbro, den så kallade Rundbron.

Anläggandet av parken tog fart efter några missväxtår i socknarna kring Söderfors i början av 1790-talet. För att bereda sysselsättning åt behövande påskyndade Grill förverkligandet av sina planer. I folkmun har parken sedan dess kallats "Hedesunda brödkaka".

År 1792 uppfördes ett lusthus. Detta var troligen det kinesiska lusthus som revs i början av 1910-talet. På ett klippblock uppfördes ett åttkantigt lusthus med en genombruten överdel och med en takform som inspirerats av kinesisk arkitektur. Byggnaden omgavs av ett lågt staket och en karaktäristisk detalj var ett antal små glasklockor som klingade i vinden.

Efter förebild av Theseus-templet i Aten började Grill år 1795 att uppföra det grekiska tempel som fortfarande ger parken dess särprägel. Templet är helt öppet med två rader av doriska kolonner på var långsida. Ursprungligen fanns även en musikestrad och låga bänkar i templet. Det är idag inte känt om någon arkitekt var anlätad vid detta arbete.

Templet stod färdigt år 1797. Samma år restes även ett monument över Grills moder Anna Johanna Grill d.ä. Monumentet, av gjutjärn och i sengustaviansk stil, stod nära stranden. Som en följd av Dalälvens reglering har det flyttats till en plats nära templet.

Adolf Ulric Grill avled år 1797, men färdigställandet av parken fortsatte efter hans död. Året efter iordningställdes en grotta av sten. Den försågs senare med en minnessten över makarna Grills tidigt avlidne son.

Redan åren 1803-04 reparerades templet. Ritningarna för detta arbete gjordes av hovintendenten Gustaf af Sillén. Denne är en av nyantikens mera intressanta arkitekter. af Silléns uppdrag var att göra templet stilrenare och framförallt varaktigare. Takpartiet i sin helhet och entablementet över kolonnerna förändrades inte. Istället bytte man ut de tidigare pelarna av trä mot kolonner, murade i tegel och putsade. Hela byggnaden fick därigenom en större tyngd.

Under 1800-talet upprätthöll brukets ägare skötseln av parken utan några egentliga förändringar av dess innehåll. Under 1900-talet har dock förändringar och förenklingar skett, främst genom Dalälvens reglering som påverkat vattennivåerna i parken. Som tidigare nämnts har också det kinesiska lusthuset rivits. Parken genomkorsas nu även av länsväg 292 och en kraftledning. Åren 1975-76 rustade man upp templet.

Motivering

Söderfors bruk utgör område av riksintresse för kulturmiljövården. Bruket ingår även i det område som enligt 3 kap 1-2 §§ Naturresurslagen i sin helhet är av riksintresse med hänsyn till de natur- och kulturvärden som finns i området. År 1985 respektive år 1995 förklarades den äldre delen av Söderfors bruk och brukets änkehus för byggnadsminne.

Söderfors bruk speglar på ett mycket tydligt sätt hur ett större järnbruk formades under 1700-talet. Svensk järnhantering upplevde då sin storhetstid, under vilken de flesta av landets järnbruk fick sin klassiska uppbyggnad. Söderfors bruk tillhör de bruk som bäst bevarat sin 1700-tals och tidiga 1800-talskaraktär. Engelska parken speglar mycket av den anda som präglade denna tid.

Parkens plan, liksom vegetationen, har bibehållit sin ursprungliga karaktär med för tiden typiska växtsortiment och slingrade gångar. Från anläggningstiden finns även de flesta av parkens tillhör kvar såsom det grekiska templet, stengrottan och flera minnesstenar.

Den engelska parken var en medveten satsning från bruksägaren och var för sin tid märklig och uppmärksam. Anläggningen har ett stort kulturhistoriskt värde.

Engelska parken utgör en självklar del av bruksmiljön i Söderfors och skall därför liksom de äldsta delarna av bruket i övrigt utgöra byggnadsminne.

Beslutet kan enligt 3 kap 19 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. överklagas hos Länsrätten i Uppsala län, se bilaga 2. Enligt 3 kap 21 § samma lag gäller detta beslut omedelbart även om det överklagas.

Detta beslut har fattats av styrelsen. I beslutet deltog landshövding Ann-Cathrine Haglund jämte ledamöterna Anders Ekström, Gunnar Hedberg,

Lennart Hedquist, Gunnar Hofring, Leif Hällström, Ingvar Karlén, Mats O Karlsson, Hilde Klasson, Lars-Olof Lindell, Britt Pagard, Stephen Pettersson, Mats Sjöborg och tjänstgörande suppleanten Bengt-Olov Eriksson.

I den slutliga handläggningen av ärendet har deltagit länsrådet Henricsson, länsantikvarie Eklund, länsarkitekt Lundgren, avdelningsdirektör Hjelm, länsassessor Ljungqvist och förste antikvarie Karlsson, föredragande.

Ann-Cathrine Haglund

Jan Karlsson

Bilagor:

- Situationsplan (1)
- Hur man överklagar (2)

Kopia till:

- Söderfors hembygdsförening
- Landsantikvarien/länsmuseet
- Inskrivningsmyndigheten vid Uppsala tingsrätt
- Lantmäterimyndigheten
- Tierps kommun/kulturförvaltningen
- Tierps kommun/bygg- och miljökontoret
- SLU Ultuna, Institutionen för landskapsplanering
- Erasteel Kloster AB

